

Rozdział siódmy

Chryzyp

ok. 277—20: p. n. e.

Chryzyp, syn Apolloniosa, urodzony w Soloi (lub w Tarsie, jak pisze Aleksander w *Sukcesjach filozofów*), był uczniem Kleantesa. Zrazu był biegaczem na Długim Stadionie, potem słuchał wykładów Zenona i Kleantesa, jak mówi Diokles i większość pisarzy. Ale jeszcze za życia Kleantesa rozstał się z nim i stał się nieprzeciętnym filozofem. Był to mężczyzna przystojny i bardzo uzdolniony we wszelkich dziedzinach; w poglądach Chryzyp nie zgadzał się ani z Zenonem, ani z Kleantesem; mawiał, że potrzebuje tylko znajomości zasad, dowody sam sobie znajdzie. Przykro mu było, gdy się nie zgadzał z Kleantesem, tak że często powtarzał:

Z urodzenia szczęśliwy ze mnie człowiek:
tylko Kleantes zakłóca mi szczęście¹.

Był tak znakomitym dialektykiem, że bardzo wielu ludzi wierzyło, iż gdyby bogowie posługiwali się dialektyką, byłaby to na pewno dialektyka Chryzypa. Ale przy wielkim bogactwie myśli nie przywiązywał wagi do formy wykładu. Pracowitością przewyższał wszystkich filozofów, czego dowodzi liczba jego pism — przeszło siedemset pięć. Ta obfitość twórczości wynika również stąd, że często pisał kilka razy o tym samym, że zapisywał wszystko, co mu się nawinęło na myśl, że tę samą rzecz ogłaszał też w wersji poprawionej i wreszcie że cytował innych autorów dla

¹Parodia ww 540—541 z *Orestesa* Eurypidesa.

potwierdzenia swoich myśli; w jednym z pism przytoczył niemal całą Eurypidesową *Medeę*, tak że ktoś, kto miał w rękach tę książkę, na pytanie, co trzyma odpowiedział: „*Medeę Chryzypa*”. Również Apollodor z Aten¹ chcąc w swoim *Zbiorze doktryn* wykazać, że pisma Epikura, całkowicie oryginalne i wolne od cytatów, są tysiąc razy więcej warte od dzieł Chryzypa, mówi dosłownie: „Gdyby z ksiąg Chryzypa usunąć obce cytaty, zostałyby czyste karty”. Tak mówi Apollodor. Stara służąca Chryzypa opowiadała, jak podaje Diokles, że Chryzyp pisał dziennie pięćset wierszy. Hekaton zaś twierdzi, że Chryzyp poświęcił się filozofii, gdy ojcowizna jego została skonfiskowana na rzecz skarbu królewskiego.

Miał postać drobną, jak to widać z jego posągu w Kerameiku, prawie całkowicie zasłoniętego przez stojący obok posąg konia. Dlatego Karneades nazywał go Kryzypem². Gdy zarzucano mu, że wraz z licznymi słuchaczami nie uczęszcza na wykłady Aristona, odpowiedział: „Gdybym szedł z większością, nie zostałbym filozofem”. Do dialektyka, który zwalczał Kleantesa i podsuwał mu sofistyczne zagadnienia, powiedział: „Przestań odciągać starego człowieka od spraw ważniejszych, ale nam młodym te rzeczy przedkładaj”. Pewnego razu człowiekowi, który, gdy rozmawiał z nim sam na sam, mówił spokojnie, ale na widok zbliżającego się tłumu przeszedł na ton kłótlivy, Chryzyp powiedział:

¹ Nie jest to Apollodor chronograf (też z Aten), lecz Apollodor epikurejczyk.

² W oryginale gra słów: Χρύσιππος (Chryzyp, etymologicznie: Mający złotego konia) — Κρύσιππος (za konia schowany).

Ach, bracie! Twój wzrok staje się dziki.

Popadłeś teraz w złość", a przed chwilą byłeś rozumny¹.

Gdy wypił więcej wina, zachowywał się spokojnie i tylko nogami ruszał, tak że jego służąca mówiła: „U Chryzypa tylko nogi są pijane". Był tak zarozumiały, że gdy się go ktoś zapytał: „Komu mam powierzyć syna?", odpowiedział: „Mnie. Bo gdybym wiedział, że jest ktoś, kto mnie przewyższa wiedzą, to bym sani u niego studiował filozofię". Dlatego mówiono, że do niego odnoszą się słowa poety:

On jeden jest mądry, tamci snują się wokół niego jak cienie².

Mówiono też:

Gdyby nie było Chryzypa, nie byłoby Stoi.

Na koniec jednak — tak podaje Sotion w ósmej księdze [*Sukcesji*] — przyłączył się do Arkesilaosa i Lakydesa i współpracował z nimi w Akademii³ i to było przyczyną, że pisał już to przeciw Akademii, już to w jej obronie, a w zagadnieniach wielkości i ilości posługiwał się także argumentami akademików.

Hermippos podaje, że gdy Chryzyp wykladał w Odeonie, uczniowie zaprosili go na uroczystości ofiarne; wypiwszy niemieszane słodkie wino, doznał zawrotu głowy i po pięciu dniach odszedł z tego świata. Żył lat siedemdziesiąt trzy i zmarł w czasie sto czterdziestej trzeciej Olimpiady [208—205 p. n. e.], jak mówi Apollodor w *Kronice*.

¹ Eurypides, *Orestes* 247—48.

² *Odyseja* X 495.

³ Była to Akademia Średnia, reprezentująca sceptycyzm.

Ułożyliśmy dla niego następujący wierszyk żartobliwy:

Zasłabł napiwszy się napoju Bachusa
Chryzyp i o nic już nie dbał,
Ani o Stoę, ani o ojczyznę, ani o siebie samego,
lecz odszedł do domu Hadesa.

Niektórzy zaś mówią, że umarł od ataku śmiechu. Gdy bowiem osioł mu zjadł figi, kazał służącej, aby dała osłu popić niemieszanego wina, i tak go to rozśmieszyło, że ze śmiechu umarł.

Jak się zdaje, był dumny i gardził innymi. Chociaż napisał tyle dzieł, żadnego nie dedykował jakiemuś królowi. Wystarczała mu jedna stara służąca, jak mówi Demetrios w *Pisarzach o tym samym imieniu*. Gdy zaś Ptolemeusz napisał do Kleantesa, żeby albo sam przybył do niego, albo przysłał mu kogoś z uczniów, Sfairos pojechał, a Chryzyp odmówił. Sprowadził do siebie synów swojej siostry, Aristokreona i Filokratesa, i wychowywał ich. On pierwszy odważył się, jak poświadcza wyżej wymieniony Demetrios, wykładać w Liceum na wolnym powietrzu.

Był jeszcze inny Chryzyp, lekarz z Knidos, któremu wiele zawdzięczał Erasistratos, który sam o tym mówi. A także syn poprzedniego, lekarz Ptolemeusza, który, niesłusznie oskarżony, został skazany na wygnanie i chłostę. I jeszcze jeden Chryzyp, uczeń Erasistratosa, autor dzieła *O rolnictwie*.

Chryzyp filozof stosował także takie rozumowania: „Ten, kto zdradza niewtajemniczonym tajemnice misteriów, jest bezbożny. Hierofanta zdradza tajemnice misteriów niewtajemniczonym. Zatem hierofanta jest bezbożny”. Albo: „Czego nie ma w mieście, tego nie ma i w domu. W mieście nie ma studni. Zatem nie ma

studni w domu". Albo: „Istnieje gdzieś jakaś głowa. Tej głowy ty nie masz. Jeżeli więc jest jakaś głowa, której ty nie masz, to ty nie masz głowy". Albo: „Jeżeli ktoś jest w Megarze, to nie jest w Atenach. Człowiek jest w Megarze. Nie ma więc człowieka w Atenach". Alba: „Jeżeli coś mówisz, to, co mówisz, przechodzi przez twoje usta. Mówisz: wóz. Zatem wóz przechodzi przez twoje usta". Albo: „Czegoś nie stracił, to masz. Rogów nie straciłeś. Zatem masz rogi". Niektórzy przypisują to ostatnie rozumowanie Ebulidesowi¹. Niektórzy zarzucają Chryzypowi, że wiele rzeczy napisał brzydkich i nieprzyzwoitych. W dziele *O starożytnych filozofach przyrody* wypisuje, w blisko sześciuset wierszach takie rzeczy o Herze i Zeusie, jakich by nikt nie powtórzył, aby nie skalać swoich ust. Nie ma nic bardziej bezwstydniejszego od tej zmyślonej historii, którą można by ostatecznie uznać z przyrodniczego stanowiska, ale która pasuje raczej do domów rozpusty niż do bogów. Nie wspominają o tej historii pisarze, którzy robili wykazy tytułów i streszczenia starych książek, bo ani Polemon, ani Hypsikrates, ani nawet Antigonos [z Karystos] o tym nie mówią, a zatem jest ona wymysłem Chryzypa. W piśmie *O ustroju politycznym* zezwala na cielesne obcowanie córek i synów i powtarza to samo w dziele *O rzeczach, które same dla siebie nie są pożądane* zaraz na samym początku. W księdze trzeciej *O sprawiedliwości* w blisko tysiącu wierszach dowodzi, że wolno zjadać ciało zmarłych. W drugiej zaś księdze *O życiu i środkach do życia* zastanawiając się nad tym, czy mędrzec powinien się starać, by zarobić

¹Jest to wspomniany już kilkakrotnie sofizmat zwany Rogatym lub Rogaczem, zapewne słusznie przypisywany Ebulidesowi.

na utrzymanie, tak pisze: „Dlaczego miałby się starać? Jeżeli tylko po to, żeby żyć, to powiemy, że życie jest rzeczą moralnie obojętną. Jeżeli dla rozkoszy, to i ona jest obojętna. Jeżeli zaś dla cnoty, to ona sama wystarcza do szczęśliwości. Śmiechu warte są też takie sposoby zdobywania środków do życia, jak np. dary królewskie, bo płaci się za nie zależnością, jak dary przyjaciół, bo przyjaźń staje się wtedy rzeczą kupioną, jak nagrody otrzymywane za mądrość, bo mądrość staje się wtedy najemna". Takie rozumowania zarzuca się Chryzypowi.

Ponieważ jednak pisma jego cieszą się powszechnym uznaniem, uważałem za wskazane umieścić tu ich wykaz ułożony tematycznie. A więc:

I. Pisma logiczne

Tezy logiczne

Badania filozoficzne

Dialektyczne definicje, do Metrodora (6 ks.)

O terminach dialektycznych, do Zenona (I ks.)

Sztuka dialektyczna, do Aristagorasa (I ks.)

Prawdopodobieństwo sądów hipotetycznych, do Dioskuridesa (4 ks.)

II. Pisma logiczne dotyczące przedmiotów

Seria pierwsza

O zdaniach (I ks.)

O zdaniach nieprostych (I ks.)

O konjunkcji, do Atenadesa (2 ks.)

O zdaniach przeczących, do Aristagorasa (3 ks.)

O zdaniach twierdzących (I ks.)

O zdaniach wyrażających brak, do Tearosa (I ks.)

O zdaniach nieokreślonych, do Diona (3 ks.)

O zróżnicowaniu zdań nieokreślonych (4 ks.)

O zdaniach czasowych (2 ks.)

O zdaniach w czasie przeszłym (2 ks.)

Seria druga

O prawdziwej dysjunkcji, do Gorgippidesa (I ks.)

O prawdziwej implikacji, do Gorgippidesa (4 ks.)

O wyborze spomiędzy alternatyw, do Gorgippidesa

(I ks.)

Dodatek do nauki o konsekwencjach (I ks.)

O wniosku z trzech wyrazów, do Gorgippidesa (I ks.)

O możliwości, do Kleitosa (4 ks.)

O znaczeniach, do Filona (I ks.)

O fałszu (I ks.)

Seria trzecia

O trybach rozkazujących (2 ks.)

O zapytaniach (2 ks.)

O badaniach (4 ks.)

Przegląd pytań i badań (I ks.)

Przegląd pytań (2 ks.)

O dociekaniu (2 ks.)

O odpowiedzi (4 ks.)

Seria czwarta

O orzeczeniach, do Metrodora (10 ks.)

O przypadkach prostych i zależnych, do Filarchosa (I ks.)

Osylogizmach hipotetycznych, do Apollonidesa (I ks.)

O orzeczeniach, do Pazylosa (I ks.)

Seria piąta

O pięciu przypadkach (I ks.)

O określeniach wypowiedzi na podstawie przedmiotu (I ks.)

O modyfikacji znaczeń, do Stezagorasa (2 ks.)

O imionach własnych (2 ks.)

III. Pisma logiczne dotyczące wyrażen i złożonych z nich zdań:

Seria pierwsza

O wyrażeniach pojedynczych i złożonych (6 ks.)

O słowach, do Sosigenesa i Aleksandra (5 ks.)

O anomaliach w wyrażaniu się, przeciw Dionowi (4 ks.)

O sorytach stosowanych w mowie (3 ks.)

O błędach mowy (I ks.)

O solecyzmach, do Dionizjosa (I ks.)

Wyrażenia naruszające zwyczaj językowy (I ks.)

O powiedzeniu, do Dionizjosa (I ks.)

Seria druga

O elementach mowy i o słowach wypowiedzianych (5 ks.)

O składni zdań (5 ks.)

O składni i elementach zdań, do Filipa (3 ks.)

O elementach mowy, do Nikiasa (I ks.)

O przyimkach (I ks.)

Seria trzecia

Przeciw tym, którzy odrzucają podział (2 ks.)

O dwuznaczności, do Apollasa (4 ks.)

O dwuznaczności zwrotnej (I ks.)

O łącznej dwuznaczności zwrotnej (2 ks.)

Przeciw dziełu Pantoidesa o wieloznacznościach (2 ks.)

O wprowadzeniu do wieloznaczności (5 ks.)

Skrót dzieła o wieloznaczności (I ks.)

Implikacje jako wprowadzenia do wieloznaczności (2 ks.)

IV. Pisma logiczne dotyczące sylogizmów i trybów.

Seria pierwsza

Podręcznik argumentów i trybów, do Dioskuridesa (5 ks.)

O sylogizmach (3 ks.)

O konstrukcji trybów, do Stezagorasa (2 ks.)

Porównanie trybów (I ks.)

O przeciwstawiających się sobie i warunkowych sylogizmach (I ks.)

Do Agatona, czyli o problemach pokrewnych (I ks.)

O zagadnieniu, kiedy przesłanki są zdolne dać wniosek przy pomocy jednej lub kilku przesłanek (I ks.)

O wnioskach, do Aristagorasa (I ks.)

O tym, że jeden sylogizm może być ułożony w rozmaitych trybach (I ks.)

Przeciw odparciu twierdzenia, że to samo zdanie da się przedstawić w sylogistycznej i niesylogistycznej formie (2 ks.)

Odpowiedź na zarzuty przeciwko sylogistycznym analizom (3 ks.)

Przeciw pismu Filona o trybach, przeciw Timokratesowi (I ks.)

Zebrane pisma logiczne, przeciw Timokratesowi i Filomatesowi odnośnie do sylogizmów i trybów (I ks.)

Seria druga

O zdaniach wnioskujących, do Zenona z Tarsu (I ks.)

O pierwszych i niedowodliwych sylogizmach, do Zenona (I ks.)

O analizie sylogizmów (I ks.)

O sylogizmach za obszernych, do Pazylosa (I ks.)

O zasadach sylogizmów (I ks.)

O sylogizmach wprowadzających, do Zenona (I ks.)

- O trybach wprowadzających, do Zenona (3 ks.)*
O sylogizmach według fałszywej figury (5 ks.)
Sylogizmy rozwiązywane przy pomocy zdań nie wymagających dowodu (I ks.)
Badania dotyczące trybów, do Zenona i Filomatesa (zdaje się, że nadano temu błędny tytuł) (I ks.)

Seria trzecia

- O zdaniach odwróconych, do Atenadesa (I ks.)*
O zdaniach częściowo odwróconych (3 ks.) (pismo podobione)
Odpowiedź Ameiniasowi co do sylogizmów rozłącznych (I ks.)

Seria czwarta

- O hipotezach, do Meleagra (3 ks.)*
Sylogizmy hipotetyczne w odniesieniu do praw, do Meleagra (I ks.)
Sylogizmy hipotetyczne wprowadzające (2 ks.)
Sylogizmy hipotetyczne złożone z teorematów (2 ks.)
Rozwiązania hipotetycznych sylogizmów Hedylosa (2 ks.)
Rozwiązania hipotetycznych sylogizmów Aleksandra (2 ks.)
O wyjaśnieniach, do Laodamasa (I ks.)

Seria piąta

- O wprowadzeniu do „Kłamcy”, do Aristokreona*
Argumenty typu „Kłamcy”. Wprowadzenie (I ks.)
O „Kłamcy”, do Aristokreona (6 ks.)

Seria szósta

- Przeciw tym, którzy sądzą, Że zdanie może być fałszywe i prawdziwe zarazem (I ks.)*

Przeciw tym, którzy sądzą, że za pomocą podziału sylogizm „Kłamca” się rozwiąże, do Aristokreona (2 ks.)

Dowody na to, że nieskończonego nie można dzielić

Replika na wymienione wyżej zarzuty przeciwko dzieleniu nieskończonego skierowane do Pazylosa

Rozwiązanie w stylu starożytnych, do Dioskuridesa

O rozwiązaniu sylogizmu „Kłamca”, do Aristokreona (3 ks.)

Rozwiązania warunkowych sylogizmów Hedylosa, do Aristokreona i Apollasa

Seria siódma

Przeciw tym, którzy mówią, że „Kłamca” ma fałszywe przesłanki

O przeczeniu, do Aristokreona (2 ks.)

Przeczące sylogizmy służące do ćwiczeń logicznych (2 ks.)

O dowodzie z małego przyrostu, do Stezagorasa (2 ks.)

O dowodach posługujących się zwykłymi założeniami oraz dowodami milczącymi, do Onetora (2 ks.)

O sofizmacie „Zasłonięty”, do Aristobulosa (2 ks.)

O sofizmacie „Ukryty”, do Atenadesa

Seria ósma

O sofizmacie „Nikt”, do Menekratesa (8 ks.)

O wnioskach ze zdań nieokreślonych i określonych, do Pazylosa (2 ks.)

O sofizmacie „Nikt”, do Epikratesa

Seria dziewiąta

O sofizmatach, do Heraklidesa i Pollisa (2 ks.)

O trudnościach dialektycznych, do Dioskuridesa (5 ks.)

Przeciwko metodzie Arkesilaosa, do Sfairosa

Seria dziesiąta

Przeciw zwyczajowi, do Metrodora (6 ks.)

Przeciw zwyczajowi, do Gorgippidesa (6 ks.)

V. Pisma z innych zakresów

Pisma, które są poza powyższym podziałem na cztery grupy, w liczbie trzydziestu dziewięciu, dotyczą odrębnych zagadnień logicznych nie włączonych do całości omawianych problemów. Całość pism logicznych obejmuje trzysta jednaście dzieł.

I. Pisma etyczne dotyczące klasyfikacji pojęć etycznych.

Seria pierwsza

Zarys etyki, do Teoporosa

Tezy etyczne

Prawdopodobne przestanki dla zasad etycznych, do Filomatesa (3 ks.)

Definicje dobra, do Metrodora (2 ks.)

Definicje zła, do Metrodora (2 ks.)

Definicje rzeczy pośrednich, do Metrodora (2 ks.)

Definicje według rodzajów, do Metrodora (7 ks.)

Definicje według innych gałęzi wiedzy, do Metrodora (2 ks.)

Seria druga

O rzeczach podobnych, do Aristoklesa (3 ks.)

O definicjach, do Metrodora (7 ks.)

Seria trzecia

O niesłusznych zarzutach podniesionych przeciw definicjom, do Laodamasa (7 ks.)

Prawdopodobieństwo pomocą dla definicji, do Dioskuridesa (7 ks.)

O gatunkach i rodzajach, do Gorgippidesa (2 ks.)

O podziałach

O przeciwieństwach do Dionizjosa (2 ks.)

Argumenty prawdopodobne względem podziałów, gatunków, rodzajów i przeciwieństw

Seria czwarta

W przedmiocie etymologii, do Dioklesa (7 ks.)

Zagadnienia etymologiczne, do Dioklesa (4 ks.).

Seria piąta

O przysłowicach, do Zenodota (2 ks.)

O poematach, do Filomatesa

O tym, jak należy słuchać poematów (2 ks.)

Odpowiedź krytykom, na użytek Diodora

2. Pisma etyczne dotyczące wspólnych poglądów i opartych na nich nauk i cnót.

Seria pierwsza

Przeciw odnawianiu obrazów, do Timonaksa

O tym, jak my o każdej rzeczy myślimy i mówimy

O pojęciach, do Laodamasa

O domysłach, do Pitonaksa (2 ks.)

Dowody, że mędrzec nie żywi mniemań

O pojęciach, o wiedzy i niewiedzy (4 ks.)

O rozumie (2 ks.)

O używaniu rozumu, do Leptinesa (2 ks.)

Seria druga

O tym, że starożytni słusznie dopuszczali dialektykę, wraz z dowodami, do Zenona (2 ks.)

- O dialektyce, do Aristokreona (2 ks.)*
- O zarzutach przeciw dialektykom (3 ks.)*
- O retoryce, do Dioskuridesa (4 ks.)*

Seria trzecia

- O sprawności, do Kleona (3 ks.)*
- O sztuce i braku sztuki, do Aristokreona (4 ks.)*
- O różnicach wśród cnót, przeciw Diodorosowi (4 ks.)*
- O tym, jakie są cnoty*
- O cnotach, przeciw Pollisowi (2 ks.)*

3. Pisma etyczne o rzeczach dobrych i złych.

Seria pierwsza

- O pięknie i rozkoszy, przeciw Aristokreonowi (10 ks.)*
- Dowody, że rozkosz nie jest celem ostatecznym (4 ks.)*
- Dowód, że rozkosz nie jest dobrem (4 ks.)*
- O argumentach w sprawie ...¹*

¹ Tutaj księga się urywa, w rękopisach brak zakończenia, a wykaz dzieł Chryzypa też nie jest kompletny (brak pism z filozofii przyrody, które nawet sam Diogenes Laertios w innych miejscach przytaczał).